Info bulletin Winshem

HISTORISCHE VERENIGING WINSUM-OBERGUM

maart 2015 negentiende jaargang nummer 2

Formido
BOUWMARKTEN

SENNEMA
Tuin totaal

welkoop

Het Aanleg 8 – 10 9951 SJ Winsum
tel. 0595-447010 / 0595-447015 / 0595-447020

Hoveniersbedrijf
HOLWERDA

sterk
in al uw
tuinwerk

aanleg en onderhoud

Tel.: 0595 444555
Mobiel: 06 40287058

Freesialaan 3 9951 GL Winsum gn

v. Calker
Schildersbedrijf

Allround applicatie
Oude en nieuwe technieken
Kleur-en verftechnische adviezen

Winsum
0595-443486

Engelsman
Optiek & Auditiek

Al 20 jaar uw vertrouwde adres voor oog - en oorzorg.

Hoofdstraat Obergum 8
9951 AH Winsum
0595-444069
info@engelsman-optiek.nl
www.engelsman-optiek.nl

HOOR PROFS
www.hoorprofs.nl

Erkend Audicien
StAr
Stichting Audicienregister

Februari 2015 negentiende jaargang nummer 2
Dit informatiebulletin is een periodieke uitgave van de Historische Vereniging Winsum-Obergum

In dit bulletin worden artikelen en berichten opgenomen met betrekking tot het werkterrein en de activiteiten van de vereniging, de ingestelde werkgroepen, individuele leden of derden. Een ieder, al dan niet lid van de vereniging, kan ideeën, suggesties en materiaal aanleveren op onderstaand redactieadres. De redactie zal beoordelen of het aangeboden materiaal voor plaatsing in aanmerking komt.

Dit bulletin verschijnt twee keer per jaar en wordt gratis aan de leden van de vereniging verstrekt.
Voor niet-leden is het bulletin tegen betaling van €7,- per exemplaar verkrijgbaar bij:
C. Tersteeg, Freesialaan 30, 9951 GM Winsum

Redactie:
J.A. Groothof
M. Meijer
T. van der Schoor
C. A. Tersteeg
J. Wicherts- van Dijken

***Redactieadres**:*
Artikelen, materiaal, mededelingen of oproepen over de historie van Winsum-Obergum kunt u sturen naar:
J.A. Groothof,
Dahliastraat 8, 9951GG Winsum,
T: 0595-442127
E: j.a.groothof@planet.nl
Of naar: info@winshem.nl

Website:
www.winshem.nl

Bestuur:
B.J. Haak, waarnemend voorzitter
G. Frumau, secretaris
I. van der Molen-Huisman, penningmeester
H. Bolhuis
C. de Ranitz
C. Tersteeg

Kosten lidmaatschap: €22,50 per jaar, bij verzending per post €28,50 per jaar. Bij beëindiging van het lidmaatschap dient u dit vóór de verschijning van het Infobulletin nummer 1 van het volgende jaar kenbaar te maken bij de secretaris van de vereniging, G. Frumau, Westerstraat 20, 9951 BL Winsum

Bankrelatie: ABN-AMRO Winsum
Rekeningnr. NL20ABNA0612336174

ISSN 1386-1530

Vormgeving: Tineke van der Schoor
Druk: DePrint, Winsum

Woord Vooraf

In dit nummer nemen we u mee van de middeleeuwen naar de negentiende eeuw en van Schilligeham naar de Westerstraat.
De grootste watersnoodramp van de negentiende eeuw vond plaats in 1825, toen een aanhoudende westerstorm leidde tot overstromingen in heel Nederland. Tineke van der Schoor diept uit de archieven een briefwisseling op van burgemeester Numan met de gouverneur van de provincie Groningen.
Jannie Wicherts is op Monumentendag 2014 op bezoek geweest in de Westerstraat, een foto impressie is te vinden op pagina 12.
Ondertussen is er ook een nieuw deel toegevoegd aan de serie 'Winsum in de Volkstellingen', inmiddels zijn we aangeland in 1869. Hoewel de rest van Nederland sterk verstedelijkte bleef Winsum een langzaam groeiend plattelandsdorp.
Jacques Tersteeg heeft zich andermaal bezig gehouden met de geschiedenis van het Dominicanenklooster in Winsum. Ter voorbereiding op het onderzoek met de grondradar heeft hij nog eens alle bekende gegevens in een overzichtelijk artikel samengevat. Het eerste deel hiervan vindt u vanaf pagina 19.
Tenslotte, heeft u er wel eens aan gedacht om actief te worden in de Historische Vereniging? Het bestuur van de Vereniging én de redactie van Winshem hebben beide dringend behoefte aan nieuwe actieve leden! Op pagina 10 vindt u informatie over de werkzaamheden waarvoor wij versterking zoeken.

Veel leesplezier gewenst,

De Redactie

Inhoud

Winsum en de watersnood van 1825	*2*
In Memoriam Piet Noord	*6*
Bibliografie Piet Noord	*7*
Doudestieds	*8*
Familie Versluijs, Maarhuizen 9	*9*
Oproep nieuwe leden bestuur en redactie	*10*
Fabrieksterrein Lombok: een oproep	*11*
Impressie Monumentendag 2015: Westerstraat 2	*12*
Winsum in de Volkstelling van 1869	*14*
Archief Historische Vereniging	*17*
Het Dominicanenklooster van Winsum	*19*

Winsum en de overstroming van 1825

Tineke van der Schoor

Op donderdag 3 februari 1825 veroorzaakt een aanhoudende noordwesterstorm in combinatie met springtij voor een watersnoodramp in een groot deel van noordwest-Europa. In Noorwegen, Zweden, Denemarken, Duitsland en Nederland lopen grote delen onder water.

Grootste natuurramp van de negentiende eeuw

In Nederland zijn er dijkdoorbraken langs de Noordzee, de Zuiderzee en de grote rivieren. De provincie Friesland komt voor tweederde onder water te staan. In totaal zijn er in Nederland 379 doden te betreuren, waarvan het grootste deel (305) in Overijssel, 25 in de provincie Holland en 17 in de provincie Friesland.

> *De watersnoodramp van 1825 was de grootste natuurramp die zich in de negentiende eeuw in Nederland heeft voorgedaan',* zo schrijft Frits Zeiler in het Tijdschrift voor Waterstaatsgeschiedenis.[1] *Qua omvang en intensiteit is '1825' volstrekt vergelijkbaar met 'de' ramp van 1953. Er was eveneens sprake van een combinatie van noordwesterstorm en springtij, hoog binnenwater en verzwakte of verwaarloosde dijken.*[2]

Echter deze ramp heeft niet geleid tot een 'Deltaplan', vervolgt Zeiler, daarvoor was een nieuwe tijdgeest nodig. Auke van der Woud beschrijft hoe de toestand van de grote rivieren, die ernstig waren verzand, pas vanaf 1850 structureel wordt verbeterd. In 1828 is weliswaar een commissie ingesteld die voorstellen moest doen ter verbetering van de veiligheid in het rivierengebied, maar het rapport van die commissie verscheen pas in 1849! [3] De verbetering van de dijken werd belemmerd door de ingewikkelde bestuurlijke organisatie, maar ook doordat de rijksoverheid geen geld ter beschikking stelde voor investeringen in veiligheid. De 'kanalenkoning' zag daar kennelijk de noodzaak niet van in.Wel werd na 1825 het centrale toezicht versterkt en verschenen een aantal standaardwerken op het gebied van dijkenbouw. [4]

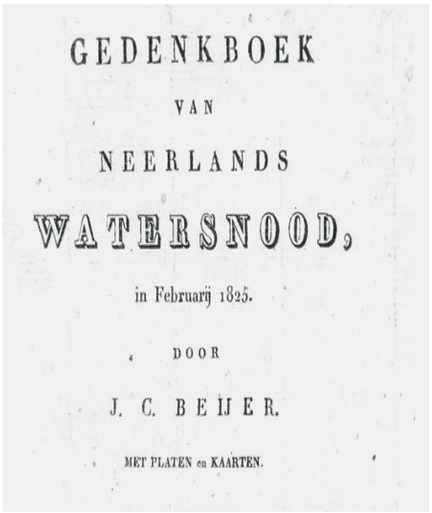
GEDENKBOEK
VAN
NEERLANDS
WATERSNOOD,
in Februarij 1825.
DOOR
J. C. BEIJER.
MET PLATEN en KAARTEN.

In 1825 ontstond er een enorme betrokkenheid van het Nederlandse volk bij de slachtoffers. Het was voor het eerst dat een ramp zo sterk door alle Nederlanders gezamenlijk werd beleefd. Een enorme hoeveelheid en variëteit aan activiteiten kwamen in heel Nederland op gang, waarbij de opbrengst aan de noodlijdenden ten goede kwam. Gedichten, liederen, leerredes en preken werden in gedrukte vorm verkocht; er waren concerten, fancy-fairs, muziek- en toneeluitvoeringen, sportwedstrijden, en veilingen. Zo was er in Groningen een verloting, waarvoor een 'Catalogus van vrouwelijke kunsthandwerken en voorwerpen van smaak en weelde' werd uitgegeven. De opbrengst kwam ten goede aan de nationale collecte. (De catalogus is bij Google Books te vinden.)
Een nationale inzamelingsactie kwam op gang, die werd gecoördineerd door provinciale comités. In alle gemeenten werden collectes georganiseerd, ook in Winsum. Waarover in een volgende bijdrage meer.

Op bovenstaand kaartje is te zien welke gebieden in Noord-Nederland zijn geïnundeerd (E. Maaskant, Amsterdam).

Reitdiepdijken breken door, Paddepoel onder water

In Groningen zijn er geen mensen verdronken, omdat de bewoners tijdig werden gewaarschuwd door het luiden van de noodklok.[6] Klaaske Pieters Smith vermeldt dat er een 15-meisje door de golven is verzwolgen,[8] dit wordt echter niet door andere bronnen bevestigd. De ontreddering is groot:

> *Het ziet er bij ons jammerlijk uit! Alle de Polders vanaf Pietersburen tot aan de Rode-haan zijn door den storm van de 3e en 4e dezer door het zeewater overstroomt, zoo dat het land daar tot den vorige staat is teruggekeerd! (n.l. dat deze landen gelijk voorheen, weer eb en vloed houden.)'*[7]

In Zoutkamp steeg het water tot 4,45 m. boven N.A.P., de dijk en de havenwerken werden zwaar beschadigd. Veel vee ging verloren, zo schrijft Klaaske Pieters Smith uit Eenrum[8]:

> *Er is een boer bij de dijk die heeft wel taggentig schapen in deze poel verloren.*

Bij Nieuw Statenzijl komt het water tot 5,09 m boven N.A.P.; rondom de Dollard en langs de Eems lopen grote gebieden onder water.

> *In Groningen liep het Oldambt, Delfzijl en (door het doorbreken van de Reitdiepdijken) ook Paddepoel onder en kwam het water tot aan Appingedam en Siddeburen. Ook werden huizen op de punt van Reide weggespoeld.*[6]

Ook langs het Reitdiep zijn overstromingen te melden:

> *Het Reitdiep werd zo hoog opgestuwd, dat het water zowel over de linker- als over de rechter-Reitdiepsdijk stroomde, waarna de dijken van de daarachter liggende polders bezweken. Achter de rechter-Reitdiepsdijk overstroomden de Vliedorpster- en Zuurdijksterpolder, alsmede de Oude Zuurdijkster Uiterdijkspolder. Aangezien de daarachter liggende oude zeedijk het water niet kon keren, kwamen grote stukken land onder Niekerk, Zuurdijk en Warfhuizen eveneens blank te staan. In de rechter-Reitdiepsdijk onder Wierum (gemeente Adorp) werd een gat geslagen. De polders tussen Wierum en Groningen kwamen blank te staan. Bij Schilligeham onder Winsum werd dezelfde dijk zwaar gehavend.* [6]

Datum verzonden	Briefnummer	Afzender
19 februari 1825	No. 22	Numan
5 maart 1825	No. 28	Numan
19 maart 1825	No. 34	Numan
21 maart 1825	No. 216	Wiechers
23 maart 1825	No. 35	Numan
december 1825	No. 37	Numan

De dijk bij Schilligeham

De dijk bij Schilligeham was inderdaad zwaar beschadigd, maar een doorbraak is gelukkig voorkomen, zo blijkt uit de correspondentie van burgemeester en schout S.H. Numan met de provincie over de vergoeding van de geleden schade. In totaal heeft Numan vijf brieven verstuurd over de kwestie. Eén brief van gouverneur Wiechers wordt vermeld. Drie daarvan zijn in het archief bewaard gebleven, naar de andere brieven

wordt door Numan verwezen (zie tabel op pagina 3).

Requisitien van koolkleden, stroo, hooi, mest en andere specien

Twee weken na de ramp, op 19 februari 1825 schrijft burgemeester Numan een brief aan de Commissaris des konings, de heer Wiechers. Hij zet uiteen dat dijkbreuk ternauwernood is voorkomen, maar dat daarvoor wel kosten zijn gemaakt.

Brief No. 22.

Aan Z. Excell. Den Heere Gouverneur der prov. Groningen

Tengevolge de jongste stormen van den 4e en 5e dezer en de daardoor veroorzaakte beschadiging aan de dijken in de Schilligeham onder deze gemeente zijn er eenige requisitien van koolkleden[1], stroo, hooi, mest en andere specien gevordert, teneinde eene volkomene dijkbreuk voor te komen en waarin wij dan onder Goddelijken zegen, ook gelukkig geslaagd zijn. – Dit evenwel heeft eenige noodzakelijke kostingen ten gevolge gehad, zoodat uit hoofde van beschadiging van de gevorderde koolkleden alsook wegens de requisitien van goederen welke geleverd zijn. Ik heb gemeend UWE Excell. hiervan voorlopig te moeten informeren en tevens te berigten dat ik binnenkort de vrijheid zal nemen eene juiste en specifieke opgave van voormelde kostingen aan UWE Excell. in te zenden.

De Schout der gem. Winsum
Get. S.H. Numan
Voor afschrift conform
De burgemeester van Winsum
S.H. Numan

Samenwerking met Middelstum en Kantens

Burgemeester Numan heeft een aantal vervolgbrieven geschreven, omdat de gevraagde schadevergoeding uitbleef. Op regionaal niveau is opnieuw overleg gevoerd, aangezien ook andere gemeenten geen schadevergoeding hebben ontvangen. De burgemeester treedt uiteindelijk op namens de gemeenten Middelstum en Kantens om nogmaals aan te dringen op het uitbetalen van de schade. Op 19 maart stuurt hij het verslag van de drie gemeenten naar de goeverneur, met briefnummer 34.

1. Koolkleden zijn volgens het WNT en Ter Laan kleden waarop koolzaad werd gedorst. In Y. Botke, *Boer en Heer*, op p. 202 een beschrijving van het koolzaaddorsen, waarbij een dorsrol over een kooldorskleed heen en weer werd bewogen.

als volgt:
Het Dijkgat ... f 100.00.
Den Dijk ... 390.00.
aan kleine leverantien ... 15.00.
Totaal ... 505.00.
De Schout der gemeente
Winsum ...
(get) S.H. Numan.

Uit brief no. 34:

Ik heb de eer hier nevens aan Uw Excell. te doen toekomen procesverbaal opgemaakt door de schouten van Middelstum, Kantens en Winsum, tenderende als daarbij is vermeld. Wij hebben geoordeeld dit stuk alsnog aan Uw Exell. te moeten doen inzenden teneinde daarvan het nodig gebruik zoude kunnen worden gemaakt.

Begroting van herstelkosten

In de vierde brief, gedateerd 23 maart 1825, No. 35, geschreven als antwoord op een 'missive' van de gouverneur, is een begroting opgenomen van de kosten voor het herstel van de dijk. Numan verwijst naar een eerdere brief van hemzelf van 5 maart (no. 28, niet bewaard) en naar de 'missive' met het procesverbaal van de schouten van Middelstum, Kantens en Winsum (no. 34).

Uit brief No. 35:

Ter voldoening aan Uwe Excell.s missive dat 21 maart j.l. No. 216 hebbe de eer Uw Excell. te berigten dat ten gevolge de jongste vloeden geene landen zijn overstroomd geweest en is dus betreffende dit punt geene schade veroorzaakt.
Dan wat het tweede punt betreft, n.l. de reparatien van het dijkgat bij Schilligeham en de reparatien van de dijk, daarvan zijn de ogenblikkelijke reparatiekosten vervat in mijne missive van den 5e maart 1825 No 28, wat de gemeente Winsum betreft; alsmede in het procesverbaal door de Schouten van Middelstum, Kantens en Winsum opgemaakt, bij mijne missive van den 19e maart 1825 No. 34 aan Uwe Excell. ingezonden, wat voor die gemeenten betreft. Evenwel wat de geheele herstelling van het gemelde dijkgat en den dijk betreft, wat naderhand van denzelven moesten gebeuren, deze kosten zijn mij door de Schepper Pieter Bartelts Hopma opgegeven en bedragen als volgt:

Het Dijkgat	*f 100,00*
Den Dijk	*f 390,00*
Aan kleine leverantien	*f 15,00*
Totaal	*f 505,00*

Vergoeding in december nog niet ontvangen!

In december zijn de kosten van Middelstum, Kantens en Winsum blijkbaar nog steeds niet vergoed, bovendien blijken ten provinciehuize alle eerder gestuurde brieven kwijtgeraakt (!). Burgemeester Numan schrijft op enigszins teleurgestelde toon:

Brief No. 37

Gisteren, bij het houden eener commissie met den Heer en Mr. Wiechers aan het Provinciehuis te Groningen, ontwarende dat de stukken betrekkelijk – en de opgave der kosten zelve wegens de overstroming in de jongste watervloed, indertijd door mij, in mijne qualiteit als Schout, aan Uw Excell ingezonden, in Uw Excell bureau ontbraken zo hebbe dan eer hiernevens afschriften van dezelve aan U Excell in te zenden, n.l. van den 5 Maart 1825 No. 28, van den 19 Maart 1825 No. 34 en van den 25 Maart 1825 No. 35. tenderende als daarbij vermeld, alsmede van den 19 februari 1825 No. 22.
Verzoekende dat U Excell moge bewerkstelligen dat deze kosten, evenals aan andere gemeenten, ook aan de ingezetenen dezer gemeente worden voldaan.

Schepper en ingelanden

Het dijkgat bij Schilligeham is blijkbaar door de inzet van schepper Pieter Bartelts Hopma met hulp van de ingelanden gerepareerd met hooi, stro, mest 'en andere specien' en waarschijnlijk afgedekt met de genoemde koolkleden. Zo is overstroming van de polders voorkomen, zoals ook blijkt uit brief no. 35. De schade in Winsum is daarmee zeer beperkt gebleven in vergelijking met de ramp die de burgers in andere provincies heeft getroffen.
We zien dat de gemeenten Winsum, Middelstum en Kantens gezamenlijk optrekken om van de provincie Groningen de schade vergoed te krijgen.

Door de watervloed hebben vooral in Gelderland en Overijssel mensen leven, have en goed verloren. In Overijssel vielen zelfs 300 doden. Friesland kwam voor twee derde onder water te staan, waarbij drie doden vielen. Vele mensen verloren hun huis, boeren verloren hun vee. Voor het eerst werd er op nationale schaal een collecte georganiseerd. Ook in Winsum werd hieraan deelgenomen, geld en goederen werden ingezameld '*tot leeniging van rampen door den tegenwoordigen watersnood veroorzaakt*'. Van deze collecte zijn de lijsten bewaard gebleven, waarover ik in een volgende bijdrage meer zal vertellen.

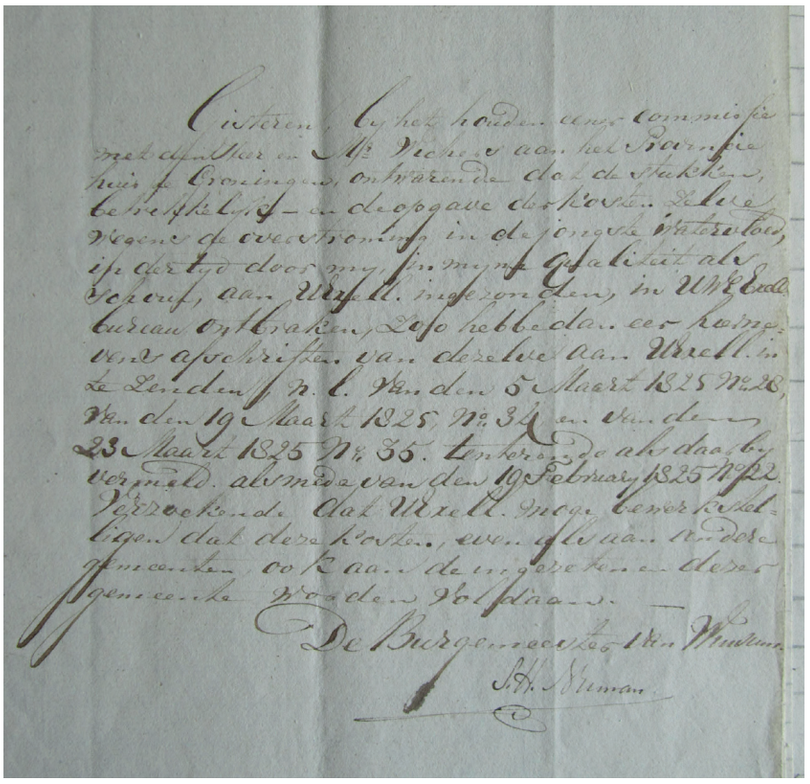

Brief no. 37

Literatuur

1. Frits David Zeiler. "1825: de 'vergeten' watersnood", in *Tijdschrift voor Waterstaatsgeschiedenis* 16 (2007) p. 19-26.
2. idem p 20.
3. Auke van der Woud, "*Een nieuwe wereld, het ontstaan van het moderne Nederland*", Uitgeverij Bert Bakker, Amsterdam, 2006.
4. Auke van der Woud, "*Het lege land, De ruimtelijke orde van Nederland 1798-1848*", Meulenhoff Informatief, Amsterdam, 1987.
5. F.D. Zeiler, '"Veel menschen in bezwaren". Hulpverlening na de watersnoodramp van 1825', in: *Jaarboek van het Centraal Bureau voor Genealogie* 57 (2003) p. 219- 229.
6. *Beschrijving van de Provincie Groningen, behorende bij de Waterstaatskaart, bijgewerkt tot 1 januari 1859,* Staatsdrukkerij en –uitgeverij 's Gravenhage, p 233.
7. *Brief van H. Siertsema, herbergier te Ulrum, aan J.G. Dorenbosch, schout te Baflo*, Groninger Archieven, brieven fam. Nanninga, 576.
8. *Brief van Klaaske Pieters Smith uit Eenrum aan Kasper Gurris Severwijn, 13 februari 1825*, Groninger Archieven, fragmentarchieven 2698 nr. 5.

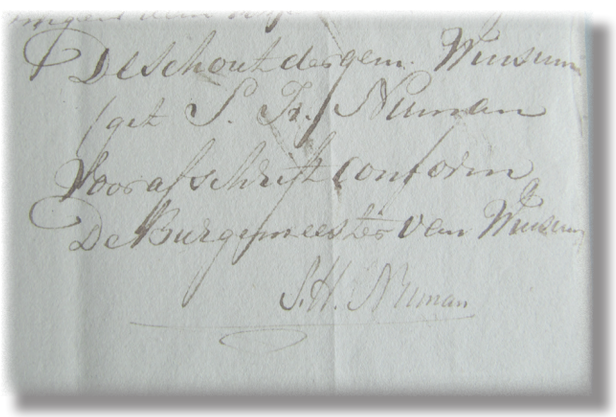

IN MEMORIAM PIET NOORD

Jacques Tersteeg

Piet Noord op 87-jarige leeftijd

Met het overlijden van Piet Noord is een markante dorpsgenoot en grote en actieve liefhebber van de geschiedenis van Winsum, Obergum en omgeving helaas weggevallen. Gedurende de meer dan zestig jaren die hij in Winsum doorbracht, - in 1953 kwam hij op 24-jarige leeftijd vanuit Marum naar Winsum, waar hij vanaf dat jaar tot aan zijn pensioen in 1954 werkte als 'ambtenaar ter secretarie'-, heeft Piet zich op velerlei wijze actief ingezet voor zaken die de geschiedenis en cultuur van Winsum en omgeving betreffen.
Vanaf de eerste dag in 1953, toen hij in Winsum neerstreek, moet hij al meteen begonnen zijn met zijn grote liefhebberij, namelijk van het aanleggen van plakboeken, vol historische foto's, ansichtkaarten, krantenknipsels en andere 'gedenkwaardigheden'. Spoedig ook wist hij zich als gemeenteambtenaar te ontwikkelen tot dé vraagbaak voor de eigentijdse gebeurtenissen in Winsum, maar vooral ook als de belezen kenner van de geschiedenis van dorp en gemeente. Niet voor niets was hij daarom vele jaren de lokale correspondent voor het Nieuwsblad van het Noorden (vanaf 1961), de Noordernieuwsbode, de Ommelander Courant, Radio Noord en De Wiekslag. In dit laatste, toen nog lokale 'gele' krantje verzorgde hij vele jaren en vrijwel wekelijks een historische 'plaatje met praatje'-rubriek.
Gedurende een vijfentwintigtal jaren groeide zijn plakboekenverzameling zodanig aan, dat hij in 1978 het boekje Kent u ze nog…de Winsumers kon publiceren. In 1986 volgde het boekje Winsum-Obergum in oude ansichten (deel 2). Beide boekjes, uitgegeven te Zaltbommel bij uitgeverij Europese Bibliotheek, vonden gretig aftrek.
Ondertussen was Piet Noord als gemeenteambtenaar, correspondent en kenner van de plaatselijke historie en cultuur op velerlei andere wijzen zeer actief betrokken bij gemeentelijke en andere initiatieven (o.a. VVV). Om maar een tweetal grepen te doen: - Piet heeft zich tijdens de ontwikkeling van de nieuwe wijk Ripperda ingespannen de nieuwe straten van namen te voorzien die stammen uit de rijke geschiedenis van Winsum. Dankzij deze inspanningen zijn tot op de dag van vandaag prachtige oude namen als Tiggeldobbe, Dobvenne, Hoofmeester enz. weer actueel geworden en tot leven gekomen. - Toen in 1989 tijdens werkzaamheden in de Kloosterstraat, nu net precies voor de deur van zijn huis, een oude middeleeuwse muurfundering te voorschijn kwam, die afkomstig bleek te zijn van de oude tuinmuur van het Winsumer dominicanenklooster, nam hij in samenwerking met de gemeente het initiatief op deze plaats een klein monument ter herinnering op te richten, in de vorm van een muurtje van nieuwbakken kloostermoppen en een paal met koperen gedenkplaat.
In 1994-1995 was Piet ook nauw betrokken bij de initiatieven om in Winsum een historische vereniging in het leven te roepen. Vroegere initiatieven, o.a. met oud-raadslid Jan Venhuizen, konden eindelijk, op 15 december 1995, mede dankzij medewerking van oud-wethouder Van Biessum en oud-burgemeester Dees, verwezenlijkt worden.
De inmiddels bijna 19 jaar oude vereniging heeft erg veel aan Piet Noord te danken. Gedurende 4 jaar was hij, tot 1999 toen hij 70 werd en reglementair aftrad, actief lid van het bestuur. Daarnaast was hij van 1996 tot, officieel 2005, als de grote kenner van de dorpsgeschiedenis, zeer actief lid van de redactie van het tijdschrift van de historische vereniging, het Infobulletin Winshem.
In de achttien jaren dat het Infobulletin Winshem nu bestaat publiceerde hij maar liefst negenentwintig kortere of langere bijdragen, alle ongetwijfeld ontleend aan zijn formidabele plakboekenverzameling! Kenmerkend voor zijn bijdragen zijn het heldere taalgebruik, zijn typisch journalistieke stijl en de nooit ontbrekende, vaak tot dan toe onbekende afbeelding(en). De vaste tijdschriftrubriek 'Doudestieds' is vele jaren zo veelvuldig en karakteristiek door hem gevuld, dat een naamsverandering van deze rubriek van 'Doudestieds' naar 'DoudesPiets' op z'n plaats zou zijn geweest.
Overigens was Piet naast alle redactie- en auteurswerk vele jaren niet te beroerd op zijn fiets door weer en wind het Infobulletin bij de leden van de vereniging te bezorgen, en bij het minste of geringste telefoontje met Piet over een of ander historisch onderwerp bezorgde hij ons per ommegaande, en vaak weer op de fiets, zijn eigen foto's, aantekeningen en commentaar.
De historische vereniging Winsum-Obergum zal Piet zeer node missen. Toch zal hij nog vele jaren op zijn karakteristieke wijze in ons midden blijven voortleven, want enige tijd geleden gaf Piet toestemming zijn prachtige plakboekenverzameling te digitaliseren in het kader van de Beeldbank Groningen.
Bestuur en leden wensen zijn vrouw, kinderen, kleinkinderen en andere familie voor de nabije toekomst veel sterkte toe het gemis van deze bijzondere man te verwerken.

Op de volgende pagina vindt u een overzicht van de publicaties van Piet Noord in het Infobulletin.

Publicaties Piet Noord over Winsum-Obergum

2011

P. Noord, 'Vereniging Winsumer IJsbaan' in: *Infobulletin Winshem* 16 nr. 1 (2011) p. 20-22: ill.

2007

P. Noord, 'De Ommelander Kas', in: *Halfjaarlijks bericht / Historische Kring voor Noordelijk Hunsingo 34* (2007) p. 3-6.

2005

P. Noord, 'Omsnijdingskanaal' in: *Infobulletin Winshem* 10 nr. 3 (2005) p. 2-3: ill., facs.

Piet Noord, 'Postkantoor te Winsum' in: *Infobulletin Winshem* 10 nr. 2 (2005) p. 10-12: ill.

2004

Piet Noord, 'Herdenking markt-, munt- en tolrecht in Winsum' in: *Infobulletin Winshem* 9 nr. 1 (2004) p. 8-9: foto.

2003

P. Noord, 'Wie was Bauke Eekma ?' in: *Infobulletin Winshem* 8 nr. 3 (2003) p. 15-16: foto.

P. Noord, 'Mestvaalten en vieze sloten, maar lucht nog zuiver' in: *Infobulletin Winshem* 8 nr. 2 (2003) p. 18-20 : foto.

2002

P. Noord, 'Zuivelfabriek van Winsum 1892-1975' in: *Infobulletin Winshem* 7 nr. 3 (2002) p. 8-9: foto.

P. Noord, 'Hendrik Willem Wierda' in: *Infobulletin Winshem* 7 nr. 1 (2002) p. 10-11: portr.

2001

P. Noord, 'De paardentram van de Tramweg-Maatschappij Winsum-Ulrum' in: *Infobulletin Winshem* 6 nr. 2 (2001) p. 14-17: foto, krt.

P. Noord, 'Frederik Anthoon Nolle, arts en predikant' in: *Infobulletin Winshem* 6 nr. 3 (2001) p. 14-15: foto.

2000

P. Noord, 'Harddraverij met paarden in Winsum', in: *Infobulletin Winshem* 5 nr. 1 (2000) p. 10-12: foto, facs.

P. Noord, 'Historische figuren: Regnerus Praedinius', in: *Infobulletin Winshem* 5 nr. 2 (2000) p. 18-19: portr.

P. Noord,'Uit de brieven van Paulus Laman', in: *Infobulletin Winshem* 5 nr. 3 (2000) p. 2-3: tek.

1999

P. Noord, 'Johan Willem Ripperda', in: *Infobulletin Winshem* 4 nr. 1 (1999) p. 3-4.

P. Noord, 'Historische figuren: Peter Ripperda' in: *Infobulletin Winshem* 4 nr: 2 (1999) p. 3-4.

P. Noord, 'Ubel Wierda (1852-1920)' in: *Infobulletin Winshem* 4 nr. 3 (1999) p. 12-13: tek.

1998

P. Noord, 'Autobus onder trein bij Ranum' in: *Infobulletin Winshem* 3 nr. 1 (1998) p. 2: foto.

P. Noord, 'Willem Offerhaus (1773-1830), een vergeten genie-officier' in: *Infobulletin Winshem* 3 nr. 1 (1998) p. 6-7 : ill.

P. Noord, 'Burgemeester van Winsum was destijds strandvonder' in: *Infobulletin Winshem* 3 nr. 1 (1998) p. 8: foto.

P. Noord, 'Ommelander Kas' in: *Infobulletin Winshem* 3 nr. 1 (1998) p. 21-22.

P. Noord, 'Ommelander schoolmeesters uit vroeger tijd' in: *Infobulletin Winshem* 3 nr. 3 (1998) p. 2-3: ill.

P. Noord, 'Spoorlijn Winsum-Zoutkamp' in: *Infobulletin Winshem* 3 nr. 3 (1998) p. 8-10 : ill.

P. Noord, 'Archeologische monumenten in Winsum' in: *Infobulletin Winshem* 3 nr. 3 (1998) p. 14-16: tek.

1997

P. Noord, 'Neergeschoten Engelse bommenwerper' in: *Infobulletin Winshem* 2 nr. 1 (1997) p. 9: portr.

P. Noord, 'Voorschriften en verboden aan het einde van de vorige eeuw (te Winsum)' in: *Infobulletin Winshem* 2 nr. 1 (1997) p. 10.

P. Noord, 'Straatnamen te Winsum' in: *Infobulletin Winshem* 2 nr. 1 (1997) p. 11-12 : foto.

P. Noord, 'Veelzeggend testament' in: *Infobulletin Winshem* 2 nr. 3 (1997) p. 18-19: foto.

1996

P. Noord, 'De cholera-epidemie van 1866', in: *Infobulletin Winshem* 1 nr. 2 (1996) p. 12-13.

P. Noord, 'Wigbolt Ripperda' in: *Infobulletin Winshem* 1 nr. 3 (1996) p. 2-3: portr.

1986

P. Noord, *Winsum-Obergum in oude ansichten,* deel 2 (Winsum) 1986.

1978

P. Noord, *Kent u ze nog ... de Winsumers* (Winsum) 1978.

Doudestieds

Familie Leppers in Hoofdstraat Winsum

Piet Noord

Mevrouw Leppers en haar zoon staan hier voor hun woning aan de Hoofdstraat, het pand waar nu Vaszlovszky is gevestigd. Bovenmeester Leppers is links in de aanbouw te zien. Het is niet bekend wanneer de foto is genomen.
Over meester Leppers is eerder bericht in het Infobulletin, hierbij twee fragmenten. Uit het interview met mw. Pannekoek in Infobulletin 2004, 9e jrg. nr. 3 het volgende fragment:

> *Ze ging naar de "School met de Bijbel" in de Schoolstraat; de school van meester Van der Kooi, een begrip in Winsum, maar kreeg ook franse les van meester Leppers en meester Niehoff in de openbare school.*

Uit het interview met mw. Sissing in Infobulletin 2007, 12e jrg. nr. 2:

> *Mijn twee neven en mijn zusje en ik gingen naar de openbare lagere school aan het dorpsplein van bovenmeester Leppers. Je had daar ook nog meester Niehof, meester Reijer en juffrouw Busser.*

Familie Versluijs: Maarhuizen 9

Henk Gerritsma &
Tineke van der Schoor

landbouwer	M. G.	23 Apr. '18	Haarlemmermeer	26 April '20	Kantens

In het vorig nummer stond een kort stukje over de familie Versluijs, die korte tijd in Winsum heeft gewoond. Onderzoek in het Bevolkingsregister van Winsum wees uit dat de familie Versluijs afkomstig is uit de Haarlemmermeer. Zij woonden van 23 april 1918 tot 26 april 1920 in Winsum. Herman is landbouwer, hij staat met zijn vrouw Anneke, hun zes kinderen: Cornelia (Corrie *1905), Antonia (To *1907), de tweeling Hendrik en Peter (Henk en Piet * 1908), Cornelis (*1909) en Anneke (Annie *1913) en bovendien neef Hendricus Knibbe, afkomstig uit Landsmeer, ingeschreven op het adres Maarhuizen 9 (M9). Behalve Corrie hebben alle kinderen de gereformeerde lagere school in Winsum bezocht. Ze pachtten de boerderij Enne Jans Heerd te Maarhuizen (toen Maarhuizen 6, nu Maarhuizen 3).[1] Het is niet bekend welke woning nu precies Maarhuizen 9 was. Het is bovendien merkwaardig dat de familie staat ingeschreven op M9, maar kennelijk pachter was van M6.

De zus van Anneke Versluijs-Groenenberg was getrouwd met Hendrik Colijn. Colijn was toen al een belangrijke man: directeur van de Bataafsche Petroleum Maatschappij (BPM) en lid van de Eerste Kamer voor de Antirevolutionaire Partij (ARP). Van 1911–1913 was hij minister van Oorlog. Colijn en zijn vrouw kwamen zo nu en dan op bezoek in Winsum en in Zuidwolde. In Zuidwolde had Adriaan Groenenberg, de oudste broer van Anneke, een boerenbedrijf. Als Colijn in Winsum op bezoek was werd hij door garagehouder Bakker uit Mensingeweer opgehaald en rondgereden. Volgens Bakker werd er bij de verouderde boerderij (zonder toilet) op Maarhuizen speciaal voor Colijn een toilet aangelegd.[2]

De naam Colijn straalde binnen gereformeerd Winsum af op het gezin Versluijs. Dat verklaart ook de aanwezigheid van foto's in het familiearchief van meester K.D. van der Kooi. Hij was van 1894-1934 hoofd van de school en bleef tot zijn overlijden in 1943 in Winsum wonen. Hij was een van de gereformeerde notabelen. Het ligt voor de hand dat Versluijs contact met hem onderhield.

K.D. van der Kooi

De in dit archief aanwezige foto van K.Brander doet vermoeden dat hij als arbeider op de boerderij van Versluijs heeft gewerkt. Er woonden toen enkele gezinnen Brander in Winsum. Op de school zat in de jaren 1917-1919 in bijna elke klas wel een 'kind Brander'.

K. Brander

Zandeweer

Herman Versluijs stond niet bekend als een 'goeie boer': hij ging failliet. Na twee jaar vertrekt de familie naar Zandeweer in de gemeente Kantens. Neef Knibbe is inmiddels vertrokken naar Leens.

1	30-4-18	Versluijs	Herman	m	hoofd	27 Feb. '77	Haarlemmermeer	H	Ger.
2	"	Groenenberg	Anneke Geertje	v	vrouw	6 Oct. '76	"	"	"
3	"	Versluijs	Cornelia	v	dochter	2 Nov. '05	"	0	"
4	"	"	Antonia Hendrika	v	"	29 Jan. '07	"	"	"
5	"	"	Pieter Geert	m	zoon	14 Mei '08	"	"	"
6	"	"	Hendrikus Antonie	"	"	14 " 08	"	"	"
7	"	"	Cornelis Jan	"	"	26 Dec '09	"	"	"
8	"	"	Anna Johanna	v	dochter	18 Mei '13	"	"	"
9	"	Knibbe	Hendricus Antonie	m	neef	28 Sept '92	Landsmeer	"	"

De inschrijving van de familie Versluijs in het bevolkingsregister van Winsum

De reden van de verhuizing naar Zandeweer was dat Herman Versluijs daar een grote boerderij kocht aan de Onnemaweg. De geschiedenis van die boerderij wordt beschreven in het boerderijenboek Middelstum-Kantens. In Zandeweer gingen de jongste kinderen Versluijs naar de gereformeerde school in Uithuizen. Zandeweer had een eigen gereformeerde kerk. Versluijs werd in 1924 diaken van die kerk. In datzelfde jaar werd die kerk samengevoegd met de kerk te Uithuizen. Tot zijn vertrek, begin april 1925, was Versluijs ouderling.
Dicht bij Zandeweer woonde sinds 1918 de familie Dirk Roodenburg –Antonia Groenenberg: op een boerderij in de Noordpolder te Usquert. Antonia was de dochter van een broer (Arie) van Anneke Versluijs-Groenenberg. Ze kwamen uit de Haarlemmermeer, met een zoontje (Klaas) en de 15-jarige Hendrikus Colijn. Deze jongeman hielp mee op de boerderij. Hij was zoon van een van de vele families Colijn. Dirk Roodenburg was erg actief in de gereformeerde kerk van Uithuizen: als lid van de kerkenraad en van het bestuur van de school. Met de boerderij ging het uiteindelijk niet goed. Het bedrijf moest worden verkocht. In mei 1932 vertrok het gezin naar de Haarlemmermeer. Er waren toen 4 kinderen: Maria, Petronella, Klaas en Anita. Hendrik Colijn was al eerder verhuisd naar de Wieringermeer.
In 1925 verkochten Herman en Anneke Versluijs de boerderij in Zandeweer, ze gingen voor korte tijd terug naar de Haarlemmermeer en emigreerden vervolgens naar Californië.
De in het vorig nummer van het Infobulletin geplaatste foto bij de Menkemaborg te Uithuizen, gemaakt door de (bekende) fotograaf Van der Laan, dateert uit 1923. Toen werd in augustus het 25-jarig jubileum gevierd van Koningin Wilhelmina. Van de ‘zigeunerwagen’ op de foto zijn meerdere opnames gemaakt op andere plekken in Uithuizen.

Noten:
1-2. Mondelinge informatie Duurt de Vries

Excursie Huizinge en Ewsum

Op zondagmiddag 3 mei organiseert de PKN kerk van Sauwerd een bezoek aan de Johannes de Doperkerk van Huizinge en een wandeling bij de borg Ewsum, onder leiding van Reint Wobbes, medewerker van de Stichting Oude Groninger Kerken. Aanvang om 14.00 uur bij de kerk in Huizinge of om 16.30 uur bij de borg Ewsum. Vertrek om 13.30 uur vanaf het kerkplein te Sauwerd, kosten 4,00 incl. koffie/thee.

Gezocht: bestuursleden Historische Vereniging Winsum - Obergum

Het bestuur van de Historische Vereniging Winsum-Obergum is dringend op zoek naar versterking van het bestuur. Heeft u belangstelling voor de geschiedenis van Winsum en beschikt u over bestuurlijke kwaliteiten? Lijkt het u leuk om samen met anderen de lezingen van de Historische Vereniging te organiseren, een van de werkgroepen te coördineren of mee te doen met het voorbereiden van de Monumentendag? Of zou u bereid zijn om als voorzitter van de vereniging op te treden? Belangstellenden kunnen zich melden bij interim-voorzitter Joop Haak, email: joop.haak@planet.nl.

Gezocht: redactieleden Infobulletin Winshem

De redactie van het Infobulletin is op zoek naar nieuwe redactieleden. Onlangs is Hans Huitsing teruggetreden als redactielid, na ruim tien jaar lidmaatschap. Wij zijn op zoek naar mensen met interesse in plaatselijke geschiedenis, die het leuk vinden om samen met ons aan tijdschrift en website van de Historische Vereniging Winsum- Obergum te werken. De redactie van Winshem vergadert circa zes maal per jaar. Wij bespreken de binnengekomen artikelen en houden contact met aspirant-schrijvers van artikelen. Het is leuk als je zelf artikelen wilt schrijven of gezamenlijk met anderen onderzoek wilt doen naar de Winsumer historie. Praktische werkzaamheden van de redactie betreffen de opmaak, drukwerkbegeleiding, advertentiewerving en bezorging van het blad. Geïnteresseerden kunnen zich melden bij Tineke van der Schoor tel: 0595-444122, email: t.vanderschoor@gmail.com of Jan Groothof, tel: 0595-442127, email: j.a.groothof@planet.nl.

Lezing 24 maart

Op dinsdag 24 maart a.s om 20.00 uur houdt de heer J. P. Lindenbergh een presentatie over het waterschap Noorderzijlvest op onze jaarlijkse Algemene vergadering.
De vergadering vindt plaats in het Zalencentrum De Hoogte Kerkpad te Obergum.

Oproep tot medewerking aan het oprichten van een 'landmark' en uitgeven van een brochure over het

FABRIEKSTERREIN IN LOMBOK EN DE WINSUMER BAKSTEEN-INDUSTRIE

Peter Waterdrinker

Aan het Winsumerdiep hebben meerdere steenfabrieken gestaan. Het betrof een belangrijke en markante industrie, een geheel andere dan de agrarische industrie waaruit het hele gebied ogenschijnlijk bestond. Van deze industrie is echter niets meer over, er is geen enkele steenfabriek meer aanwezig. Althans, slechts ruïnes tonen nog iets daarvan. Nog wel, maar ook die zullen mettertijd verdwijnen. Onder andere de locatie Lombok is daar een voorbeeld van. Met het verdwijnen van de ruïnes zal alle herinnering aan deze voor Groningen zo markante industrie zijn weggevaagd.

Mij lijkt dat deze industrie en haar geschiedenis op een of andere manier in beeld zouden moeten blijven en worden verbeeld.
Er staat op het dorpsplein in Winsum al wel de Tichel-jongen, maar iets meer aandacht is gerechtvaardigd.

Een 'landmark' (een beter Gronings woord heb ik helaas niet voor handen) zou geschikt zijn om de baksteenindustrie te verbeelden. Dat kan op verschillende manieren, bijvoorbeeld in de vorm van weergave van de plattegrond van het oorspronkelijke Lombok-terrein of door middel van een weergave van oorspronkelijke gebouwen en product.
Mijn voorstelling hierbij is een niet al te bescheiden 'object', uitgevoerd in een combinatie van cortenstaal en gemetselde elementen, zo mogelijk uitgebreid met uitleg in teksten en/of (foto)afbeeldingen.
De gemetselde elementen zouden vanwege kosten- en educatieve redenen uitgevoerd kunnen worden door leerlingen van een vakschool als examenopdracht of als 'tonen van vakbekwaamheid'. Het geheel zou tevens uitgevoerd kunnen worden met zitplaatsen zodat het als een rust- dan wel ontmoetingsplek kan dienen.

Een geschikte plek daarvoor zou de plantsoenstrook nabij de Werkmanbrug zijn. Die locatie is royaal en tevens tegen het oorspronkelijke Lombok fabrieksterrein gelegen. Een betere locatie lijkt mij niet denkbaar en krijgt met een kunstwerk tevens een mooie invulling.

Geschiedenis in boekvorm

Een kunstwerk als herinnering aan de stenenfabricage is al heel wat, een beschrijving van de geschiedenis ervan zou een heel mooie aanvulling daarop zijn. Hierbij valt te denken aan een (bescheiden) boekje dat behalve enige tekstuele weergave van de historie tevens nodige foto's of afbeeldingen bevat. Ook zouden interviews met mensen die in de steenfabrieken hebben gewerkt (al dan niet als vakantiewerker) kunnen worden opgenomen. Op heden zijn er nog lieden te vinden die in de steenfabrieken hebben gewerkt, of mogelijk daar door overlevering nog het een en ander van weten. Kortom, de moeite waard die verhalen op schrift te stellen. Daarmee lang wachten is niet raadzaam.

Over een dergelijk boekje is gesproken met Joop Haak en Jacques Tersteeg van de Historische Vereniging Winshem. Beiden gaven aan dat er niet zo heel veel over de Winsumer steenfabrieken in de archieven is te vinden. Dhr. Haak heeft in INFO-bulletin van september 2014 in een artikel aandacht besteed aan de steenfabrieken nabij Winsum. Het zoeken naar de nodige informatie bleek echter moeizaam.

We zijn uit elkaar gegaan met de bedoeling dat mijn persoon bij de archieven eens verder zou zoeken. Daar kom ik helaas niet aan toe. Mijn kwaliteiten, zo blijkt, liggen niet bepaald in het doorpluizen van archieven. Daarom nu de vraag of anderen, u misschien, over bruikbare informatie beschikken of in de gelegenheid zijn deze informatie te willen vergaren en delen. Graag verneem ik van u.

Belangstellenden kunnen contact opnemen met de redactie of rechtstreeks met de heer Waterdrinker,
tel.: 0595-491 911 of 06 22 171 565
email: p.a.waterdrinker@gmail.com

Open Monumentendag 2014
Een kijkje in Westerstraat 1

Als ramen konden spreken.....Eeuwenlang in het centrum van Obergum met over het Winsumerdiep uitzicht op het centrum van Winsum: wat zouden we graag willen weten wat hier allemaal te zien is geweest!!

Het pand Westerstraat 1 staat bij veel Winsumers bekend vanwege de jarenlange verwaarlozing van deze karakteristieke voormalige bakkerij. Nog kort geleden dreigde instorting van het dak. Inmiddels lijken betere tijden op komst, nu Klaas Jan Staal, restauratietimmerman uit Feerwerd, het pand heeft verworven. Op Monumentendag 2014 was het de bedoeling dat Jacques Tersteeg in het pand een rondleiding zou geven. Helaas kon dit door ziekte niet doorgaan. Jannie Wicherts geeft alvast een eerste indruk van de nog aanwezige historische elementen in deze fotoserie.
Vermoed wordt dat het pand al in de 16e eeuw is gebouwd. Daarmee is het een van de oudste huizen van Winsum. Honderden jaren is er op deze plaats gewoond en gewerkt. Welke sporen dit heeft nagelaten is toch iets waar veel dorpelingen nieuwsgierig naar blijken te zijn. Op Monumentendag 2014 mochten ze een kijkje nemen.

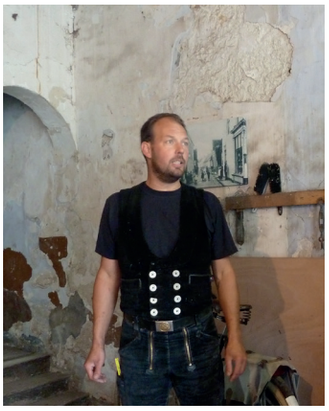

In de kelderverdieping werd een gemetselde waterput gevonden die helaas al jaren als afvalput was gebruikt.

De beddewand: Hoewel grotendeels verdwenen is deze wand toch nog duidelijk herkenbaar als beddewand. Details van het versierde houtwerk geven aan dat dit gedeelte 17e eeuws moet zijn.

Het pand is een voormalige bakkerij. De laatste bakker die er in gewoond heeft was bakker Van der Wal (1920 - 1961). Omstreeks 1900 woonde er in het pand nog zadelmaker Drent, maar in 1903 werd het al een bakkerij. In 1975 kocht Jaap de Noord, eigenaar van de zaak aan de overkant en op de hoek van de Oosterstraat en de Hoofdstraat, het pand en gebruikte dit voor opslag. Restauratietimmerman Klaas Jan Staal kan zijn ervaring en deskundigheid goed gebruiken in Westerstraat 1. Tussen de balken vond hij verschillende fragmenten uit oude boeken en kranten. Hierover berichten wij in een volgend nummer van het Infobulletin.

Jannie Wicherts

Flessen, Delftsblauwe tegeltjes en een oude lantaren: resten en sporen uit de 17e - 20e eeuw.

Winsum in de Volkstelling van 1869

In de serie over de Volkstellingen en de informatie over Winsum die daaruit te verkrijgen is ditmaal een korte bijdrage over de Vijfde Tienjarige Volkstelling in 1869. Deze volkstelling vond plaats op 1 december 1869 'krachtens de voorschriften van Zijner Majesteits besluit van 9 Junij 1869 (Staatsblad n°. 103)'.

Bij de vorige volkstelling in 1859 woonde 55% van de Nederlanders op het platteland en 45% in de stad. Tien jaar later, bij de telling in 1869 is deze verhouding omgekeerd. Dat tekent het tempo in dit decennium van de urbanisatie. Winsum telt volgens deze Volkstelling 1937 inwoners. De zeer langzame stijging van de bevolking heeft zich voortgezet.

GEMEENTEN.	PLAATSELIJKE INDEELING.		HUIZEN. Bewoonde.	Onbewoonde.	In aanbouw.	Bewoonde schepen.	Huisgezinnen.	BEVOLKING GETELD ALS AANWEZIG. (Totaal der feitelijke bevolking.) M.	V.	AANWEZIG WONENDE IN DE GEMEENTE. M.	V.	TIJDELIJK AANWEZIG. M.	V.	TIJDELIJK AFWEZIG. M.	V.
Winsum.	Kom.	Dorp Winsum	92	,	,	,	108	232	244	220	241	3	3	8	4
		, Obergum	125	,	,	,	182	367	391	363	387	4	4	20	2
		, Winsum	46	,	,	,	48	143	146	134	141	9	5	,	1
	Buiten de kom.	Geh. of Brs. Bellingeweer	13	,	,	,	13	27	38	27	37	,	1	,	1
		, , , Klein Garnwerd	14	,	,	,	15	57	47	55	47	2	,	,	,
		Dorp Obergum	4	,	,	,	5	14	14	14	14	,	,	1	,
		Geh. of Brs. Ranum	10	,	,	,	11	30	25	28	24	2	1	2	,
		, , , Maarhuizen	15	,	,	,	15	58	62	58	61	,	1	1	1
		Totaal kom	217	,	,	,	290	599	635	592	628	7	7	28	6
		, buiten de kom	102	,	,	,	107	329	332	316	324	13	8	4	3
		Schepen	,	,	,	10	10	29	13	23	10	6	3	,	,
			319	,	,	10	407	957	980	931	962	26	18	32	9

Tineke van der Schoor

De Vijfde Tienjarige Volkstelling

De Volkstellingen zijn iedere keer weer anders, soms zijn er grote wijzingen in de opzet en de vragenlijst. De organisatie van de Vijfde Volkstelling is grotendeels verlopen zoals men zich dat bij de vorige Volkstelling in 1859 had voorgesteld. De vergoeding per inwoner is verhoogd van één naar anderhalve cent, dit op aandringen van de gemeenten. De controleur krijgt een uitvoerige instructie van het provinciaal bureau, om de kwaliteit van de telling te waarborgen.

Aan de zorg van de gemeentebesturen was het doen invullen der gewone inschrijvingbilletten opgedragen, waarvoor eene schadeloosstelling van één en een halven cent per persoon werd toegekend.

Werkwijze per gemeente

Hoe ging dat eigenlijk, zo'n volkstelling? Deze wordt eerst voorbereid op nationaal en provinciaal niveau. De provinciale bureaus bespraken de voorbereidingen van de Vijfde Tienjarige Telling in oktober 1869:

In eene bijeenkomst der chefs van de provinciale bureaux voor statistiek, welke op 25 October 1869 en volgende dagen aan het Departement van Binnenlandsche Zaken werd gehouden, werden de voorbereidende werkzaamheden voor de aanstaande telling en de voorschriften voor de latere bewerking vastgesteld.

Voor gemeenten zat er vervolgens behoorlijk wat werk in om de telling goed voor te bereiden. Zo moest de gemeente de nummering van alle gebouwen op orde brengen, de bevolkingsregisters bijwerken en de plaatselijke indeling in wijken, dorpen, gehuchten of buurtschappen vaststellen. Hiervoor werden schriftelijke instructies verstrekt door de commissarissen van de Koning.[2] De provincies voerden ook de controle uit op de telling.

Per gemeente werd aangeraden om een 'hoofdteller' voor de telling aan te wijzen. In kleinere gemeenten had vaak de veldwachter de leiding over de telling. De tellers waren meestal onderwijzers of ambtenaren.

Die persoon moest zoo veel doenlijk tot het verkrijgen der noodige inlichtingen zich in betrekking stellen met het hoofd van het statistische bureau in de provincie en de van daar ontvangen voorschriften aan de agenten onder zijne leiding mededeelen. Aan die agenten (..) werden inventarissen ter hand gesteld, terwijl uiterste termijnen werden gesteld voor het rondbrengen en terughalen der billetten en staten.

Tot 1889 was er een formulier per gezin. Bovendien waren er speciale inventarislijsten, waarin alle rondgebrachte formulieren werden geregistreerd met gegevens voor ieder adres en de getelde bewoners. Deze inventarissen vormen de basis voor de controle.

Daar voor den hoofdagent de inventarissen het hoofdmiddel zijn van controle van het terughalen

Kinderen provincie Groningen

GEMEENTEN	5,6 jaren geboren in Jan Nov 1864 en in Dec 1863		6,7 jaren geboren in Jan Nov 1863 en in Dec 1862		7,8 jaren geboren in Jan Nov 1862 en in Dec 1861		8,9 jaren geboren in Jan Nov 1861 en in Dec 1860		9,10 jaren geboren in Jan Nov 1860 en in Dec 1859		10,11 jaren geboren in Jan Nov 1859 en in Dec 1858		11,12 jaren geboren in Jan Nov 1858 en in Dec 1857	
	Jongeren	Meisjes	J	M	J	M	J	M	J	M	J	M	J	M
Winsum	22	26	26	21	24	27	18	18	22	20	19	13	14	11

der rondgebragte billetten en van het verzuim in de afgifte, werd bij deze telling eene groote zorg aan die inventarissen besteed en eene uitvoerige instructie voor de agenten aan de keerzijde van elken inventaris gedrukt. Op dien inventaris werden vóór of bij het rondbrengen der billetten en staten het nummer, de gemeente, de wijk of afdeeling, de straat, het dorp, het gehucht of de buurtschap, het nummer van het huis of ander gebouw, de naam van het hoofd van het gezin, van den bestuurder der instelling of van het gesticht en van de afzonderlijk levende personen en het volgnummer van elk billet en elken staat ingeschreven. Bij het rondbrengen en het terughalen der billetten en staten wordt de dag der afgifte en van het terughalen van elk billet of van elken staat op den inventaris ingeschreven. Op de inventarissen wordt aangeteekend het getal personen, onderscheiden naar het geslacht, naar de opgaven zoowel van het bevolkingregister der gemeente als naar die van de inschrijvingbilletten of staten, de laatsten ingedeeld naar den aard hunner aanwezigheid in de gemeente met vermelding tevens van het getal tijdelijk afwezigen.
(Inleiding, p. II)

Schoolkinderen

Een interessante toevoeging is de opgave van het aantal kinderen tussen de 5 en 12 jaren, of geboren tussen 1 december 1857 en 30 november 1864. Hiermee wilde men de betrouwbaarheid van de telling controleren, aangezien kinderen in deze leeftijd meestal niet verhuizen. Voor de gemeente Winsum is het aantal kinderen als in bovenstaande afbeelding.
Dit overzicht levert een aantal kinderen in de basisschoolleeftijd op van in totaal 281, ruim voldoende voor de scholen in Obergum en Winsum. Er is een gestage afname te zien van de omvang per leeftijdsgroep, dit heeft onder meer te maken met de hoge kindersterfte.

Immers:

De jaarlijksche sterftestaten leeren echter dat de sterfte verreweg het grootst is in het eerste levensjaar na de geboorte en tot op zekeren leeftijd aanhoudend daalt, naarmate men hoogere levensjaren bereikt. (Inleiding Uitkomsten Telling p. III)

Geboortejaar	Jongens	Meisjes	Totaal
Dec 1863-nov 1864	22	26	48
Dec 1862-nov 1863	26	21	47
Dec 1861-nov 1862	24	27	51
Dec 1860-nov 1861	18	18	36
Dec 1859-nov 1860	22	20	42
Dec 1858-nov 1859	18	13	31
Dec 1857-nov 1858	14	11	25

Daarnaast was er een aantal epidemieën geweest in het decennium sinds 1859. Zo viel er Groningen in 1859 een groot aantal slachtoffers van malaria -de 'tussenpoozende koorts'- te betreuren. In 1860 en 1861 waren er geen epidemieën, hoewel wordt opgemerkt dat in verscheidene dorpen difterie heerst. 1862 en 1863 zijn gunstige jaren. In 1866 heerste opnieuw de cholera, die in Winsum 53 slachtoffers eiste, dit is maar liefst 3% van de bevolking.[4]

Woningen

Landelijk is het totaal aantal woonhuizen aanzienlijk gegroeid. Het aantal bewoonde met 92.200 of 17%, het aantal onbewoonde met 24.775 of 171%.

GEMEENTEN.	HUIZEN.				HUISGEZINNEN.		INDEELING NAAR DE HUIZING.											
							PERSONEN, BEHOOREDE TOT DE GEZINNEN.										TOTAAL BEWONERS.	
	Bewoonde.	Onbewoonde.	In aanbouw.	Bewoonde schepen.	In huizen.	In schepen.	Verwant.		Niet-verwant.		TOTAAL.		Personen afzonderlijk levende.		Personen, geen deel uitmakende van het gezin, in inrichtingen, gestichten, logementen, schepen; enz.			
							M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	B.G.

De aandacht der gemeentebesturen werd vooral gevestigd op de nummering der huizen, daar eene naauwkeurige kennis van het getal huizen in elke gemeente den grondslag uitmaakt van elke volkstelling en onmisbaar is voor de controle van de volledigheid der opgaven. De woonhuizen werden ingedeeld in huizen bewoond, onbewoond en in aanbouw. Men liet bij deze telling de opgave achterwege van die gebouwen en getimmerten, welke

niet ter bewoning zijn bestemd. (Inleiding, p. I)

Huizen onder één dak, met verschillende uitgangen en door scheidsmuren onderling geheel afgescheiden, werden bij deze telling even als bij de vorige als afzonderlijke huizen geteld. (Inleiding, p. VIII)

Men verstaat onder woonplaats de plaats, waar men gewoon is verblijf te houden, dat is de werkelijke woonplaats naar de voorschriften van Zijner Majesteits besluit van 3 November 1861 (Staatsblad n°. 94), omtrent het vernieuwen en bijhouden der bevolkingregisters, artt. 3 tot en met 5. (Inleiding, p. XIV)

De 16 onbewoonde kerken en schuren die in 1859 werden meegeteld als huis zijn nu niet meer in de telling te vinden. De categorie 'onbewoond' omvat ook huizen in aanbouw. Echter in Winsum is deze categorie leeg. Er is in Winsum geen opvallende toe- of afname van het aantal woningen sinds 1859. De huizenmarkt lijkt tamelijk rustig in dit decennium in Winsum.

Indeling gemeente Winsum

De indeling van de gemeente wijkt af van die van 1859. Huizen worden nu onderscheiden naar K (kom), B (buiten de kom), of S (schepen), en naar dorp, gehucht of buurtschap. In onderstaande tabel is het aantal huizen en het totaal aantal inwoners weergegeven. Voor de categorie Inwoners is het aantal getelden 'aanwezig wonende in de gemeente' en 'tijdelijk afwezig' gecombineerd.
Opnieuw zien we dat niet alle gezinnen een eigen 'huis' bewoonden: 407 gezinnen wonen in 319 huizen. De woondichtheid is gemiddeld 6, waarbij er buiten de kom krapper wordt gewoond dan in het dorp. Maarhuizen spant de kroon met 8 inwoners per huis. Deze cijfers wijken niet noemenswaardig af van die in 1859. Opnieuw zijn er 315 mensen die in gezinnen wonen waarmee zij niet verwant zijn.

Het armenhuis telt 25 bewoners, terwijl dat er in 1859 nog meer dan twee keer zoveel (54) waren. Zeventien inwoners (4 mannen, 13 vrouwen) wonen 'afzonderlijk', dat wil zeggen niet in een gezin. In 1859 waren er 25 alleenstaanden. In 1869 wonen één man en één vrouw gescheiden van tafel en bed.

Aantal Lipskers steeds kleiner

De herkomst van de Winsumers is ten opzichte van de vorige tellingen niet erg veranderd. Wel neemt het aantal inwoners afkomstig uit Duitsland gestaag af. De welvaart is Duitsland is toegenomen, zodat het aantal 'Lipskers' dat hier komt werken (en soms blijft wonen) steeds kleiner wordt. In de opeenvolgende tellingen werkt dit voor Winsum als volgt uit (Tabel op p. 17):

Kom/ Buiten	Plaats	Huizen	Gezinnen	Inwoners	woondicht-heid
K	Dorp Winsum	92	108	482	5,2
K	Dorp Obergum	125	182	772	6,2
B	Dorp Winsum	46	48	276	6
B	Geh. of Brs. Bellingeweer	13	13	65	5
B	Geh. of Brs. Klein Garnwerd	14	15	102	7,3
B	Dorp Obergum	4	5	29	7,3
B	Geh. of Brs. Ranum	10	11	54	5,4
B	Geh. of Brs. Maarhuizen	15	15	121	8
TK	(totaal kom)	217	290	1254	5,8
TB	(totaal buiten kom)	102	107	647	6,3
S	(schepen)		10	33	3,3
T	Totaal	319	407	1934	6

Jaar	Aantal inwoners uit Duitsland
1849	23
1859	16
1869	12
1879	6
1889	2
1899	1

Opkomst gereformeerden

Ten opzichte van de vorige telling is het aantal Christelijk Afgescheidenen (nu genoemd Christelijk Gereformeerden) behoorlijk gegroeid: van 80 naar 213. Het percentage gereformeerden is toegenomen van 4% naar 11%.

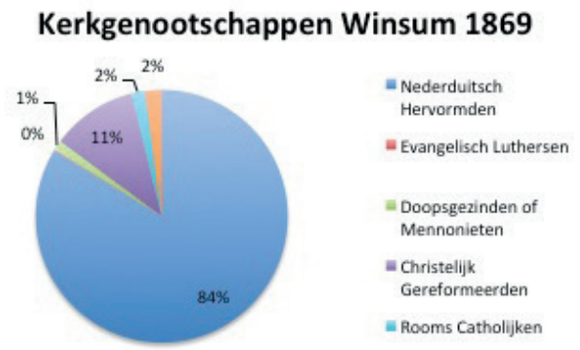

Literatuur

1. Twee eeuwen Nederland geteld, Onderzoek met de digitale Volks-, Beroeps-, en Woningtellingen 1795-2001, Red. O.W.A. Boonstra et. al, DANS en CBS, Den Haag 2007.

2. Nederland een eeuw geleden geteld, een terugblik op de samenleving rond 1900, J.G.S.J. van Maarseveen en P.K. Doorn (red.) Stichting beheer IISG, Amsterdam 2001, p. 29.

3. Volkstelling 1869 op www.volkstellingen.nl.

4. P. Noord, 'De cholera-epidemie van 1866', in: *Infobulletin Winshem* 1 nr. 2 (1996) p. 12-13.

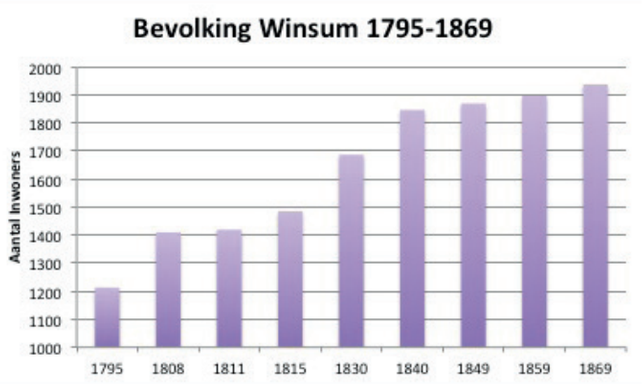

Archief Historische Vereniging, deel 2

Vervolg A. Tijdschriften

7. Zo as ' t was, Historische Vereniging Bedum
jaargang 2012, no 1, 2 en 3
jaargang 2012, no 1

8. Driemaandelijkse Bladen voor Taal en Volksleven
jaargang 1969, no. 1, 2, 3 en 4
jaargang 1970, no. 1, 2/3, 4
jaargang 1971, no. 1, 2, 3 en 4
jaargang 1972, no. 1, 2, 3 en 4

9. It Beaken
jaargang 1969, no. 1/2 en 3/4
jaargang 1970, no. 1, 2 en 3
jaargang 1971, no. 1, 2/3, 5/6
jaargang 1972, no. 1
jaargang 1973, no. 1

10. Us Wurk
jaargang 1959, no. 4
jaargang 1960, no. 1, 2, 3 en 4
jaargang 1961, no. 1, 3 en 4
jaargang 1962, no. 1, 2, 3 en 4
jaargang 1963, no. 1, 2, 3 en 4
jaargang 1964, no. 2, 3 en 4
jaargang 19651, 2, 3 en 4
jaargang 1966, no. 1, 2, 3 en 4
jaargang 1967, no. 1/2
jaargang 1968, no. 1, 2/3, 4
jaargang 1969, no. 1/2, ¾
jaargang 1970, no. 1/2, 3 en 4
jaargang 1971, no. 1/2, 3 en 4
1972-1973 Us Wurk

B. boeken

1. Nooit meer Oorlog, Stichting Herdenking 4 Mei Winsum, Winsum, 2010
2. Het dagboek van Sipke Auke Veenstra, Jurrien A. Veenstra, Middelstum, 2005

C. archief hvwo

kartonnen doos met 4 ordners (secretariaat Anton Rinzema):

- *HVWO Archief/Secretariaat 2005-2010*
- *HVWO Mailing/post/corresp. 2009*
- *notulen/convoc./int. Stukken 2001-2006*
- *idem vanaf januari 2006.*
-

Inventaris opgesteld door Jacques Tersteeg

RECONSTRUCTIE VAN HET DOMINICANEN-KLOOSTER VAN WINSUM

Aflevering 1

De archeologische en historische reconstructie van de mogelijke locatie(s) van het kloostercomplex heeft tot doel om het met radar te onderzoeken terrein bij benadering aan te geven. Het geplande grondradaronderzoek is in staat objecten als bouwrestanten (funderingen, muren ed.) in de ondergrond van dit terrein zichtbaar te maken zonder dat er gegraven behoeft te worden. Met een apparaat ter grootte van een grasmachine wordt de ondergrond tot circa 3 meter diep langs vastgestelde meetlijnen gescand. Het resultaat wordt op exacte kaarten vastgelegd, die vervolgens vergeleken kunnen worden met de resultaten van eerder uitgevoerd archeologisch en/of historisch onderzoek.
In dit en het volgende nummer van het Infobulletin zet Jacques Tersteeg alle eerdere veronderstellingen en gevonden sporen nog eens op een rij. In deze eerste aflevering behandelt hij met name de schaarse gegevens uit de oudere historische literatuur en enkele verslagen van archeologisch onderzoek tot 2001.

Afbeelding 1: *Brok van vier aaneengesloten lagen (venster)profielstenen, gevonden in oktober 2001 in de Molenstraat te Winsum*

Jacques Tersteeg

INLEIDING

1276-1585: Het klooster van Winsum

Gedurende de laatste drie eeuwen van de middeleeuwen, om preciezer te zijn tussen 1276 en ca. 1585, werd het aanzien, het leven en de cultuur van het wierdendorp Winsum in Hunsingo in de latere provincie Groningen in hoge mate beheerst door de bewoners van een mannenklooster, dat behoorde tot de monnikenorde van de Dominicanen, Predikheren of Jacobijnen en toegewijd was aan de H. Catharina van Alexandrië. Al die jaren moet er ergens op het hoogste punt van de wierde, in en/of in de omgeving van de latere Molenstraat, een grote kloosterkerk met bijbehorende kloostergebouwen hebben gestaan, dat functioneerde als lokaal en regionaal centrum van het religieuze (klooster)leven, de zielzorg, de prediking, het onderwijs en zeker ook van het economische en politieke leven.

1585-1594: Einde van het klooster

Kort na de Reformatie, waarschijnlijk omstreeks het jaar 1585, waren de kloostergebouwen door allerlei oorlogshandelingen in een dergelijk deplorabele toestand geraakt, dat zij moesten worden afgebroken. Het Winsumse klooster werd opgeheven. De resterende monniken werden nog gedurende enkele

jaren geïncorporeerd in het dominicanenklooster in de stad Groningen (Oude Ebbingestraat), dat echter ook weldra zou verdwijnen.
Na de Reductie van Groningen in 1594 kwam het in omvang bescheiden bezit van het Winsumse dominicanenklooster aan landerijen en huizen onder beheer van de Staten van Stad en Ommelanden.
Hierna vernemen wij gedurende meer dan drie eeuwen vrijwel niets meer over eventuele sporen van de grotendeels afgebroken kloostergebouwen. Het archief en de boekerij blijken vrijwel geheel verloren te zijn gegaan. Afbeeldingen of oude kaarten, met uitzondering dan van een sterk schematiserende voorstelling op een kaart (ca. 1550) van Jacob van Deventer, werden nooit (terug)gevonden.

1948: Eerste sporen in de Molenstraat

Eindelijk, in 1948, wanneer in de Molenstraat bij de molenaarswoning enige bouwactiviteiten plaatsvinden, bereiken ons wat spaarzame gegevens over het Winsumse dominicanenklooster. Een dan ingeseinde medewerker van het Archeologisch Instituut in Groningen, de heer H. Halbertsma, brengt in 1948 en 1949, in welk jaar in de Molenstraat een nieuwe riolering wordt aangelegd, driemaal een kort bezoek aan de locaties. Drie dagrapporten doen verslag van zijn globale bevindingen, waarin o.a. sprake is van enkele puinbanen (funderingen) in de straat, diverse vondsten van grotendeels reeds verdwenen skeletten en een levendige 'handel' onder de Winsumers in mensenschedels, die tijdens graafwerkzaamheden te voorschijn waren gekomen. Een toen naar de stad gezonden kist met opgegraven stenen, aardewerk en andere vondsten moet daar weliswaar zijn aangekomen, maar is in de loop der jaren daarna helaas zoekgeraakt.

2001: Nogmaals graven in de Molenstraat

Weer vijftig jaar later, in het najaar van 2001, werden in opdracht van de Gemeente Winsum werkzaamheden uitgevoerd om de oude nutsleidingen en riolering in de Molenstraat te vervangen en de straat her in te richten. Hoewel de plaatselijke Historische Vereniging Winsum-Obergum burgemeester en wethouders en raad erop attendeerde dat het betreffende gebied archeologische bescherming geniet en er, mede op grond van de vondsten uit 1949, daarom op aandrong de werkzaamheden onder deskundige archeologische begeleiding plaats te doen vinden, werd hier helaas pas in een later stadium op nadrukkelijke wens van de provinciaal archeoloog, de heer H. Groenendijk, toe besloten. Hoewel de opgravingen zich beperkten tot sleufopgravingen en de resultaten soms grondig verstoord (en ook vernield) waren/werden, was het toch mogelijk aan de hand van diverse resultaten een eerste, zij het globale reconstructie van de ligging van de kerk, de gebouwen, tuinen en kerkhoven van het klooster te vervaardigen .

HET WINSUMER KLOOSTER IN DE LITERATUUR

Radicale opruiming

In zijn toonaangevende studie over de *Middeleeuwse dominicanenkloosters in Nederland* komt pater S.P. Wolfs o.p. na zijn onderzoek van het Winsumse Jacobijnenconvent tot de volgende conclusie:

> *Noch van de bouwgeschiedenis noch van de juiste ligging van kerk en klooster zijn meer dan enkele vrij algemene gegevens bekend. Men neemt gewoonlijk aan, dat zij zich hebben bevonden aan de westzijde van de hoofdstraat, dichtbij de daar staande molen…. De opruiming is zo radicaal geweest, dat men heden ten dage zelfs van mening kan verschillen over de plaats, waar klooster en kerk[1] hebben gestaan. Ook van de begraafplaatsen, waarover de kloosters gewoonlijk de beschikking hadden, is bij dat van Winsum vrijwel niets bekend.*

Eén oude afbeelding

Gelukkig beschikken wij nog over één oude afbeelding van het Winsumse klooster. Deze bevindt zich op de zgn. 'Frieslandkaart', een houtsnedekaart uit ca. 1545, gemaakt naar een oorspronkelijk getekende kaart van Jacob van Deventer (ca. 1500-1575). Hoewel de beroemde kaarttekenaar Jacob van Deventer op deze kaart de kloosters door middel van een standaardsymbool voorstelt (nl. een langwerpig gebouwtje in zijaanzicht met een kruis op het dak), wijkt de voorstelling van het klooster te Winsum toch enigszins af. Tussen de vrij 'realistisch' weergegeven kerken van Winsum en Obergum ziet men in voor- en zijaanzicht een tweebeukig gebouw met een ingang aan de westzijde en op het dak een dakruiter en kruis. De afgebeelde tweebeukigheid en dakruiter ondersteunen de bevindingen van Jakob Veltman op basis van een literatuuronderzoek naar de bouwwijze van Dominicanenkloosters. (meer hierover in een volgende aflevering.)

Een beschrijving uit 1580

In één van de slechts twee bewaarde oude oorkonden van het Winsumse klooster, die gedateerd is op 17 maart 1580, treffen wij de volgende omschrijving van het klooster aan:

> *…onssen Convent to Winsum met kercken Cloester en alle gebouwen behuizinge met appelhoven / bo-*

Afbeelding 2*: De oudste en enige afbeelding van de kloosterkerk van Winsum op de 'Frieslandkaart' van Jacob van Deventer, ca. 1545.*

> *men allen gewas / coeltuinen (= moestuinen. J.T.) / muren en mit vrijen grunden / betimmert en onbetimmert / mit allen rechten en eigendommen nichts van allen uthgenomen…mit alle die huissteden en warven (= erven. J.T.) betimmert ofte onbetimmert / soe wij to Obergum en Winsum oft op anderen orteren en plaatsen liggende hebben / vort mit alle onsse ende des convents vs. arven / Landen / renten / goederen / woe (= hoe. J.T.) en waer die gelegen / en men deselve in ofte buten Vreesland bevragen kan / mit allen segel ende breven / Registeren / donatien / boecken en papieren die einchsins onzen convente ofte des sulven guderen mochten beroeren / ende vorts onsse keuken und broureetschup (= brouwgereedschap. J.T.) mit stoelen bancken en huisgeraet [uthgerecht onsse bedden daar wij op slapen mit hoeren toebehoer / en wat ons anders in 't particulier toekomt].*

Deze omschrijving omvat zo ongeveer alles wat aan materiële zaken aan het klooster toebehoorde en maakt in ieder geval in algemene termen melding van de kerk en de kloostergebouwen, al wordt niet duidelijk welke gebouwen dat zijn geweest. Op grond van de laatste regels van de omschrijving zou men wellicht mogen aannemen dat het klooster een bibliotheek of scriptorium (vgl. *segel ende breven / Registeren / donatien / boecken en papieren*), een keuken en een bierbrouwerij (*keuken und broureetschup*) herbergde.
Naast kerk en kloostergebouwen worden nog appelboomgaarden, bomen van allerlei soort en moestuinen met muren (!) vermeld.
In dezelfde oorkonde is er verder sprake van dat van de bovengenoemde overdracht van het klooster met toebehoren worden uitgezonderd *allein die kercke en buitenst kerckhoff*. De formulering 'buitenst kerkhof' impliceert, zoals dat gebruikelijk was bij dominicanenkloosters, dat er ook een 'binnenst kerkhof' moet zijn geweest (zie boven).

De kloosterkerk wenst men op dat moment echter te behouden, want:

> *naedem die vlecken Obergum en Winsum in ettelike jaeren seer gewassen en toegenomen ende dorch die zegeninge Godes to verhopen steit dat dezelve noch dachlix meer en meer wassen en toenemen worde / en die beide parochiekerken vast 't klein en niet wel suffisant sinnen. Soe ist dat wy fundatoren (= zgn. stichters: nl. Van Ewsum, Tamminga en Onsta. J.T.) vs. die kercken vs. met den kerckhove de der gemeinen Ingesetenen van Obergum ende Winsum tot eene Carspelkercke assigneren en 't gebrucken toestaan / met soe vele Jaerlicke renten daer een Pastoer soberlicken en eerlicken van leven mach /.*

Kennelijk is de kloosterkerk in 1580 nog in een zodanige staat dat hij te restaureren is en dan groot genoeg om alle 'gelovigen' van Winsum en Obergum te bergen. Deze plannen werden evenwel niet uitgevoerd. In 1584 liet de prior van het Groningse dominicanenklooster, waar de Winsumse monniken inmiddels ook hun intrek hadden genomen, stenen en hout van het vervallen klooster uit Winsum halen om kerk en klooster in de Oude Ebbingestraat mee te herstellen.

1838: De oudste lokalisering

In 1838 verscheen in de *Almanak ter bevordering van Kennis en Goeden Smaak* een 'Oudheidkundige Verhandeling van het Dominikaner Monnikenklooster te Winsum, en wijder eenige bijzonderheden van Winsum zelve' van de hand van J.J. Rijkens. Naar mijn weten is dit de eerste en oudste historische verhandeling over het klooster. Op pagina 20, in een noot (§) bij een door hem uitgegeven akte van 1580 geeft Rijkens de volgende lokalisering:

> *Het klooster zelf was met diepe en breede grachten omringd en stond ongeveer ter plaatse, waar heden de groote tuin van den Heer J. Bouer aanwezig is; de hoven en tuinen lagen meestal (= grotendeels. J.T.) aan de westzijde van de straat (Hoofdstraat Winsum. J.T.) en strekten zich tot zelfs Bellingeweer uit, zijnde met één eene schoone wandelplaats voor die kloosterheeren.*

Ten aanzien van het in dezelfde akte genoemde 'buitenste kerckhoff' (NB. Dit impliceert dat er ook een "binnenste kerkhof" aanwezig moet zijn geweest, J.T.) weet Rijkens in een voetnoot te melden:

> *Dit kerkhof moet in de nabijheid van het kanaal door Winsum (= Winsumerdiep. J.T.) liggen, achter de tuinen van J. Bouer en P. Wildeveld.*

Op de bijgaande kaart zijn de westelijke percelen van het minuutplan van Winsum uit 1828 op een recente kadasterkaart ingetekend. Tot de '*groote tuin van den Heer J. Bouer*' behoorden de percelen 146, 147, 148, alsmede een deel van 149, waarop het grote woonhuis van Bouer stond. De tuin van Wildeveld was perceel 150, en enkele meer westelijk gelegen percelen. Van enige omgrachting van dit terrein zijn op het minuutplan van 1828 geen duidelijke sporen terug te vinden. Wel springt het klein en rechthoekig perceel 146, gelegen langs de noordzijde van perceel 147 (noordelijk, naast de huidige parkeerplaats achter de bibliotheek), in het oog, waarvan in 1828 de functie omschreven werd als 'water als weideland'. Een dergelijke omschrijving impliceert dat het perceel oorspronkelijk wellicht als gracht of vijver gebruikt werd. (vgl. perceel 156 op de kaart).

De ligging van het klooster '*met diepe en breede grachten*' zoekt Rijkens in de tuin van Bouer, dus ergens op de percelen 146 t/m 149 en mogelijk ook 150. Hoewel er van grachten rond deze percelen geen sprake is, werden tijdens rioleringswerkzaamheden (diepriool) in september 1988 zowel in de Kloosterstraat (tussen nr. 6 en 8, richting noord-zuid)[2] als in de Regnerus Praediniusstraat (tussen nr. 8 en 10, richting west-oost)) op vrij grote diepte restanten van uit kloostermoppen bestaande muurfunderingen in de straat aangetroffen.
Opvallend is dat de beide middeleeuwse funderingen aan de west- en zuidzijde vrijwel samenvallen met de betreffende grenzen van perceel 150 (tuin Wildeveld). Omdat er op de percelen 146 t/m 150 tot nu toe geen andere restanten van middeleeuwse bebouwing werden gevonden, kan men wellicht concluderen dat in ieder geval (een deel van) de tuinen van het klooster op deze percelen waren gelokaliseerd, en dat deze tuinen ommuurd en/of omgracht kunnen zijn geweest. Met de hier bedoelde percelen wordt in diverse 16e-eeuwse en latere bronnen wellicht de 'Monckehoff' of 'Monnikenhof' bedoeld, de kloostertuin(en) dus.
De ligging van het 'buitenste kerkhof' wordt door Rijkens 'achter' (= ten noorden of noord-westen van? J.T.) de tuinen van Bouer en Wildeveld gezocht '*in de nabijheid van het kanaal door Winsum*'. De archeologische opgravingen van 2013 en 2014 op het terrein van het voormalige bedrijf van Sennema (percelen 146, 1861, 1943, 2389 en 1940) hebben echter geen enkele skeletvondst opgeleverd, zodat dit gebied niet in aanmerking kan komen voor het 'buitenste kerkhof'. Wel kwamen op perceel 146 de sporen van een voormalige gracht aan het daglicht.

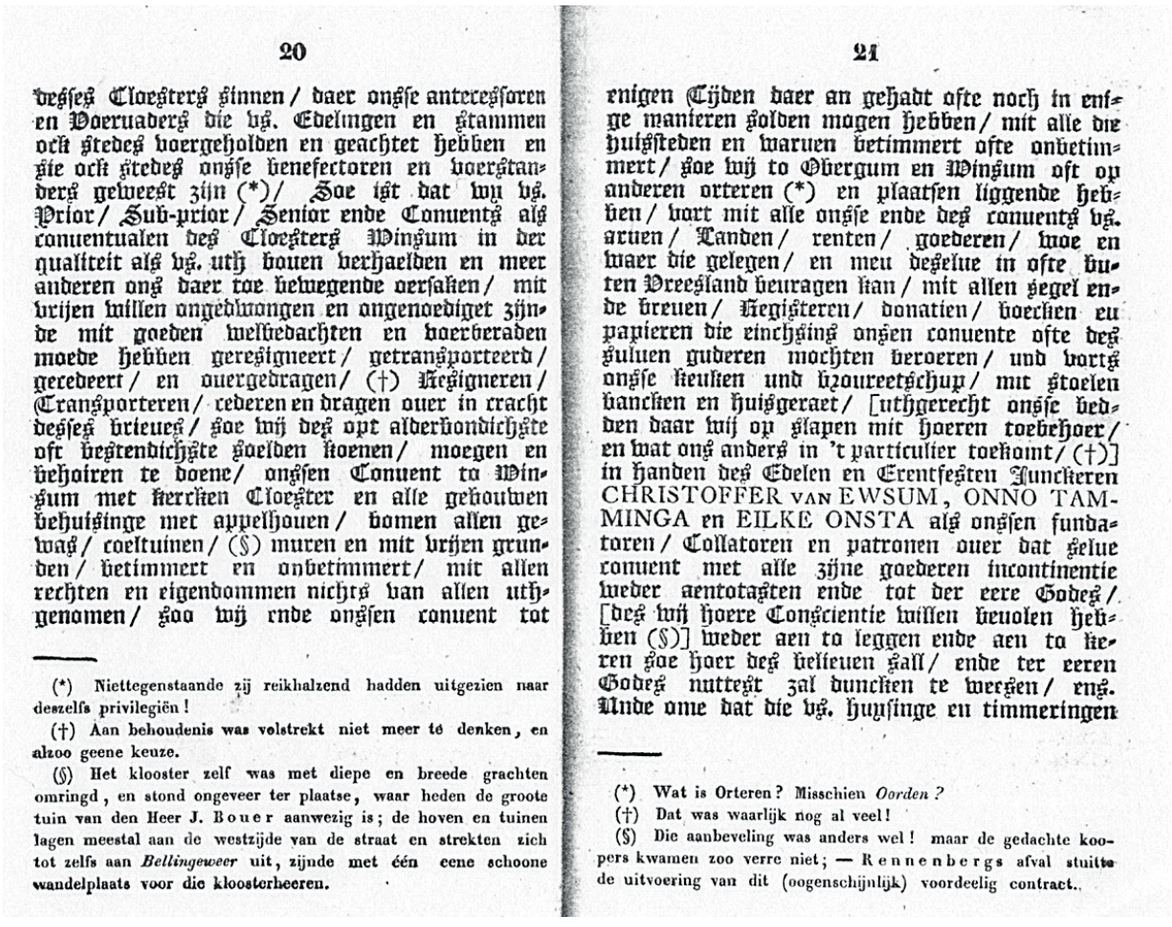

20

desses Cloesters sinnen / daer ongse anteressoren en Voeruaders die vg. Edelingen en stammen ock stedes voergeholden en geachtet hebben en sie ock stedes ongse benefectoren en voerstanders geweest zijn (*)/ Soe ist dat wy vg. Prior / Sub-prior / Senior ende Conuents als conuentualen des Cloesters Winsum in der qualiteit als vg. uth bouen berhaelden en meer anderen ons daer toe bewegende oersaken / mit vrijen willen angedwongen en angenoediget zijnde mit goeden welbedachten en voerberaden moede hebben geresigneert / getransporteerd / gecedeert / en ouergedragen / (†) Resigneren / Transporteren / cederen en dragen ouer in cracht desses brieues / soe wij des opt alderbondichste ofte bestendichste soelden doenen / moegen en behoiren te doene / ongsen Conuent to Winsum met herrsten Cloester en alle gebouwen behuisinge met appelhouen / bomen allen gewas / coeltuinen / (§) muren en mit vrijen gronden / betimmert en onbetimmert / mit allen rechten en eigendommen nichts van allen uthgenomen / soo wij ende ongsen conuent tot

(*) Niettegenstaande zij reikhalzend hadden uitgezien naar deszelfs privilegiën!

(†) Aan behoudenis was volstrekt niet meer te denken, en alzoo geene keuze.

(§) Het klooster zelf was met diepe en breede grachten omringd, en stond ongeveer ter plaatse, waar heden de groote tuin van den Heer J. Bouer aanwezig is; de hoven en tuinen lagen meestal aan de westzijde van de straat en strekten zich tot zelfs aan *Bellingeweer* uit, zijnde met één eene schoone wandelplaats voor die kloosterheeren.

21

enigen Cijden daer an gehadt ofte noch in enige manieren solden magen hebben / mit alle die huisteden en waruen betimmert ofte onbetimmert / soe wij to Obergum en Winsum oft op anderen orteren (*) en plaatsen liggende hebben / hort mit alle ongse ende des conuents vg. aruen / Landen / renten / goederen / woe en waer die gelegen / en meu deselue in ofte buten Vreesland beuragen kan / mit allen segel ende breuen / Registeren / donatien / boechen en papieren die einchsing ongen conuente ofte des guluen guderen mochten beroeren / und vorts ongse kleuken und bzoureetschup / mit stoelen bancken en huisgeraet / [uthgerecht ongse bedden daar wij op slapen mit hoeren toebehoer / en wat ons anders in 't particulier toekomt / (†)] in handen des Edelen en Erentfesten Junckeren CHRISTOFFER VAN EWSUM, ONNO TAMMINGA en EILKE ONSTA als ongsen fundatoren / Collatoren en patronen ouer dat selue conuent met alle zijne goederen incontinentie weder aentotagten ende tot der eere Godes / [des wij hoere Consientie willen beuolen hebben (§)] weder aen to leggen ende aen to keren soe hoer des believen sall / ende ter eeren Godes nuttest zal duncken te wesen / ens. Unde ome dat die vg. huysinge en timmeringen

(*) Wat is Orteren? Misschien *Oorden?*

(†) Dat was waarlijk nog al veel!

(§) Die aanbeveling was anders wel! maar de gedachte kopers kwamen zoo verre niet; — Rennenbergs afval stuitte de uitvoering van dit (oogenschijnlijk) voordeelig contract.

Afbeelding 3: Uit de '*Almanak ter bevordering van Kennis en Goeden Smaak*'

1920: Lokalisering in een 'oude krant'

Van de heer Piet Noord ontving ik indertijd de tekst uit een, niet nader bekende 'oude krant', waarin ook een poging tot lokalisering is ondernomen. De tekst luidt als volgt:

> *De bij het klooster behorende hoven en tuinen lagen aan de westzijde van de straat en strekten zich zelfs uit tot Bellingeweer. De tuinen en hoven waren prachtige wandelplaatsen voor de kloosterheren. Op de plaats, waar eens het klooster stond, vond men in het midden van de 19de eeuw een boomgaard, door een gracht omgeven (Zie perceel 156 en 157), liggende direct ten zuiden van de boerderij bewoond door de eigenaar Jarg Jans Pettinga (= Vrouw Aemkenheerd. Zie perceel 155. J.T.) aan de westzijde van de straat. In 1920 was deze boomgaard er nog.*

Deze, verder anonieme lokalisering borduurt ten dele voort op die van Rijkens, met name dan ten aanzien van de hoven en tuinen, die zich zelfs tot Bellingeweer zouden hebben uitgestrekt en, hoe 'romantisch', een prachtig wandelgebied zouden zijn geweest voor de monniken. Noch de voorgestelde omvang van de landerijen, noch de wandellust van de kloosterlingen zijn historisch te documenteren.
Het klooster wordt echter duidelijk op een andere plek gelokaliseerd dan door Rijkens, namelijk op perceel 157, dat ten tijde van het minuutplan van 1828 samen met perceel 158 inderdaad boomgaard was en behoorde aan de boerderij Vrouw Aemkenheerd.
Nu heeft mevr. R.A. Luitjens-Dijkveld Stol in haar, toentertijd verrassende hoofdstuk 'De Ripperda's van Winsum', in *Winsums Verleden* overduidelijk aangetoond dat binnen deze ronde gracht (156) rond perceel 157 oorspronkelijk de zogenaamde westelijk Ripperdaborg of de borg van Peter Ripperda heeft gestaan, die in 1578, samen met de '*vrou aemckenheerdt,…twe schathusen, een schoen nij hues, een groot appelhoff ant suyden vant monckehoff.*' door de stad Groningen werd gekocht.
De laatste formulering impliceert dat wij de kloostertuin(en) ('monckehoff' = kloostertuin. Vgl. *Middelnederlandsch Woordenboek* deel IV, 1899, kol. 1893-1894) ten noorden van de aangegeven locatie zullen moeten zoeken.

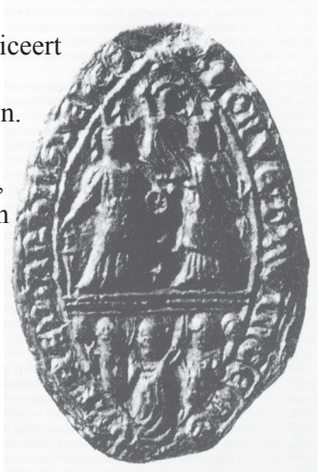

Afbeelding 5: *Zegel van het Winsumse klooster*

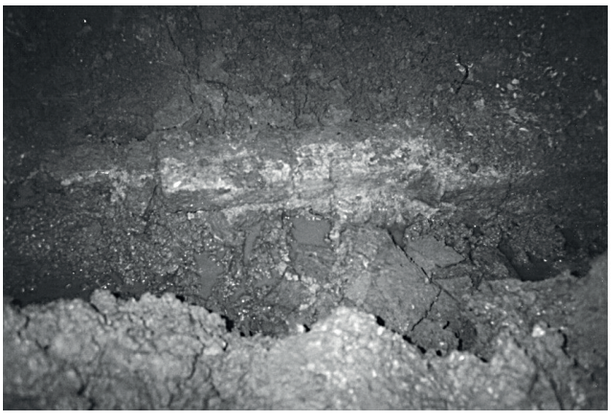

Afbeelding 4: *(Tuin)muurfundering in de Kloosterstraat (1988).*

Noten

1.Wolfs doelt hier op de 11de-eeuwse kerspelkerk van Winsum. In *Winsums Verleden* (1957, 143-144) bespreekt dr. W.F. Formsma namelijk een zijns inziens niet verdedigbare opvatting dat de huidige Torenkerk van Winsum aan de zuidoostelijke kant van de wierde, de kloosterkerk zou zijn geweest.

2. Ter herinnering aan deze vondst werd tegenover de woning Kloosterstraat 8, mede op initiatief van Piet Noord, naast het trottoir een monumentje opgericht van enkele lagen nieuw gebakken kloostermoppen en een paal met koperen plaatje met tekst. In het muurtje werd toen door de gemeenteraad van Winsum een namaakoorkonde gemetseld.

Literatuur

Formsma, W.J., 'Kerk en klooster in Winsum', in: *Winsums Verleden* (Groningen 1957) 125-150.

Groen, Natasja, *Monnikenwerk in Winsum (Gr.), een fysisch-antropologisch onderzoek.* Bijvakscriptie Archeologie RUG (Groningen 2003).

Luitjens-Dijkveld Stol, R.A., 'De Ripperda's van Winsum' in: *Winsums Verleden* (Groningen 1957) 34-122.

Rijkens, J.J. Oudheidkundige verhandeling van het Dominikaner monnikenklooster te Winsum, en wijder eenige bijzonderheden van Winsum zelve' in: *Almanak ter bevordering van kennis en goede smaak* (Groningen) 11-42.

Wolfs, S.P., *Studies over Noordnederlandse dominicanen in de middeleeuwen* (Assen 1973).

Afbeelding 6 (volgende pagina): *De percelen, westelijk van de Hoofdstraat-Winsum van het minuutplan van Winsum (1828), ingetekend op een recente kadasterkaart (kaart J. Tersteeg).*

146
147
148
149
150
114
115
154
155
156
157
158
REGNERUS
Diep
Hoofdstraat
Gereformeerde Kerk

Pedicura

medisch pedicure

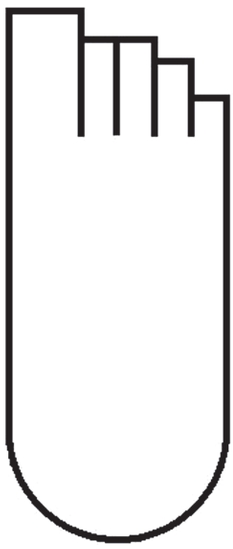

gediplomeerd voetverzorgster

aantekening diabetische voet

aantekening reumatische voet

voetreflexzonetherapeute

massage-therapeute

en stoel shiatsu

fennie braad
nieuwstraat 48
9952 ej winsum

06 - 20 43 78 49
behandeling op afspraak

COMPÈL COMPUTERS

Alles op het gebied van ICT!

- PC's
- Netwerken
- Reparaties
- Accessoires

Service is ons kenmerk

Het Aanleg 6c
9951 SJ Winsum
T: 0595442619
www.compel.nl
info@compel.nl

Al bijna een halve eeuw van Winshems historie hét adres voor tapijt ende gordijnen ende rest

Hijlkema
VLOEREN EN RAAMDECORATIE

...daarvoor gaat u naar binnen®

G. Reindersstraat 2 9951 CC Winsum tel 0595-441584

HASPER®

UW SLAGER®

Hoofdstraat W13 te Winsum
0595-444322

Herberg De Gouden Karper,
één van de oudste horecabedrijven van Noord-Nederland, ademt nog steeds de sfeer van weleer.
U kunt smakelijk en gevarieerd eten in ons eetcafé, dat 7 dagen per week geopend is.

HERBERG Gouden Karper

Herberg De Gouden Karper waar de gast nog koning is.

Hoofdstraat Winsum 5, 9951 AA Winsum, Tel.: 0595 44 14 26

BOUWBEDRIJF hd SCHILDERSBEDRIJF

Universeel bouw- en schildersbedrijf waar het hele "bouw- en schildergebeuren" is ondergebracht in één totaal aannemingsbedrijf voor bedrijf, overheid en particulier.
Vakmanschap is bij ons een waarborg voor kwaliteit!

Het Aanleg 9
9951 SJ Winsum
Tel.: (0595) 49 16 46
Fax: (0595) 49 20 66
Mob.: 06 51 56 66 00

De Bouw maakt het
Bouwend Nederland
BOUW GARANT

E-mail: bouwbedrijf@hylmar-diemer.nl
www.hylmar-diemer.nl

DE NOORD ELECTRONICA

De Noord electronica sinds 1890 uw vertrouwd adres voor
Huishoud, Electro en speelgoed
Hoofdstraat Obergum 3 , 9951 AG Winsum Tel. 0595-441 459

DEPRINT
Aandacht krijg je door het te geven

KLEIN EN GROOT FORMAAT PRINTS
PRINT OP PLAATMATERIAAL
GRAFISCHE AFWERKING
CANVAS SCHILDERIJEN
GRAFISCH ONTWERP
PRINT OP TEXTIEL
DRUKWERK
XXL SIGN

Hoofdstraat Obergum 20, Winsum, Tel.: 0595-444 916,
info@deprint.nl www.deprint.nl

Stoffel Winters SCHOENEN
Hoofdstraat O. 7
Winsum
Tel. 0595-441877
www.stoffelwintersschoenen.nl

Albert Heijn
Winsum

Openingstijden

Maandag	08:00 - 21:00 uur
Dinsdag	08:00 - 21:00 uur
Woensdag	08:00 - 21:00 uur
Donderdag	08:00 - 21:00 uur
Vrijdag	08:00 - 21:00 uur
Zaterdag	08:00 - 21:00 uur
Zondag	12:00 - 17:00 uur